

NEKA PITANJA PRAVNOG I DRUŠTVENOG POLOŽAJA PREDIJALISTA ZAGREBAČKOG BISKUPA U XIII. I XIV. STOLJEĆU

Magdalena APOSTOLOVA MARŠAVELSKI, Zagreb

Autorica analizira izvore koji osvjetljavaju pravni i društveni položaj predijalista zagrebačkog biskupa u navedenom razdoblju. Teza (N. Klaić) da su predijalisti bili ili novčani zakupnici biskupske zemlje ili u njegovoj vojnoj službi te da nisu imali čvrstu stalešku organizaciju, po autoričinu mišljenju nema potpore u vrelima. Predijalisti su na dodijeljenju im zemljištu imali tzv. ius perpetuum possidendi, tj. pravo s najširim ovlastima koje je nadređena instancija – u ovom slučaju zagrebački biskup – bio voljan prepustiti neposrednom korisniku. Oni su na prediju imali dominium utile, pa je i posjed bio njihov vlastit, a ne zakupljen. Autorica se poziva i na izvore iz kojih se može zaključiti da su predijalisti imali jaku stalešku organizaciju te ukazuje na činjenicu da je u XIV. stoljeću njihov status izjednačen sa statusom plemića. Predijalisti zagrebačkog biskupa nisu, barem ne od druge polovice XIII. stoljeća, bili ni njegovi vojnici, nego puno više od toga. Oni su bili povlašten društveni sloj preko kojeg je biskup, uz ostalo, ostvarivao organizaciju uprave na predijima svojeg veleposjeda.

1. O društvenom sloju predijalista (predijala, predijalaca)¹ pisalo je više autora – od

¹ Latinski termin praediales Tkalcic (Statuta capituli zagrabiensis, saec. XIV – *Monumenta historica episcopalis Zagrabienensis*, II, Zagreb, 1874, 1–99 (str. CXXIV) prevodi kao predijalisti. Lanović, *Privatno pravo Tripartita*, Zagreb, 1929. (164–165) piše također o predijalistima. Nada Klaić u svojim radovima (bilj. 3) govori o predijalima. Beuc, *Povijest države i prava na području SFRJ*, Zagreb, 1986. te Gajer, *Posjedi zagrebačkog Kaptola oko Zagreba u prvoj polovici 14. stoljeća*, Radovi Instituta za hrvatsku povijest, Zagreb, 1978. odlučuju se za termin predijalisti, dok Margetić, *Pravna osnova crkvene desetine na hrvatskim pravnim područjima*, Zbornik Pravnog fakulteta u Splitu, br. XX–XXI, Split, 1983. piše o predijalcima. Naziv predialist, koji nalazimo i u Akosu Timon, *Ungarische Verfassungs- und Rechtsgeschichte*, Berlin, 1904, 553 i d. preuzimamo i u ovom radu.

Tkalčića – čiji su osvrti uglavnom faktografski – preko Lanovića (i Kelemena)² i opširnih analiza Nade Klaić,³ pa do sumarnih opaski Beuca i temeljnih razmatranja Gajera.⁴ O predijalistima zagrebačkog biskupa pisao je jedino Margetić.⁵

Nada Klaić je u svojim radovima ukazala puno pozornosti predijalistima, a njezine se analize i zaključci, s vremenom upotpunjavani, oslanjaju čvrsto na izvornu građu. Pravne distinkcije, međutim, koje moraju biti respektirane da bi slika o tom društvenom sloju koji obilježava biskupsko i kaptolsko vlastelinstvo, bila potpunija, a njihova uloga bolje osvijetljena – zaobidene su i u njezinim radovima. Navodeći da se uz termin *slobodnjake* (kurziv N. K.) – iobagiones castri već u XIII. stoljeću pojavljuje i termin *prediales*⁶ – od riječi *praedium*, koja najprije označava zemljište na kojem leži teret *vojničke službe* (kurziv N. K.) – Nada Klaić dijeli predijaliste na vazale – vojnike i na *zakupce tuđe zemlje*⁷ (kurziv N. K.), koji svoje obveze prema biskupu, kao vlasniku zemlje, isplaćuju u novcu.⁸ Ovih drugih je puno više, budući da se u većini predijalnih ugovora nikakva vojna služba ne spominje.⁹ U doba Anžuvinaca potreba za predijalistima raste, pa je i zagrebački biskup obvezivao svoje vazale, zakupnike svojih zemalja na vojničku dužnost,¹⁰ a novčana su davanja predijalista u XIV. stoljeću iznosila obično jednu marku.¹¹ Buna predijalista u tridesetim godinama XIV. stoljeća rezultat je njihova nezadovoljstva¹² statusom koji su imali te njihove težnje da dobiju vlastiti posjed (dakle ne posjed koji imaju tek u zakupu) kao i čvrstu stalešku organizaciju.¹³ Analizirajući društveni položaj predijalista zagrebačkog biskupa, N. Klaić (ipak) konstatira da su oni imali istu društvenu strukturu kao i svjetovni velikaški posjed, odnosno raniji kraljevski i herceški posjed... (te) vlastelinstvo ostalih slavonskih velikaša.¹⁴

² E. KELEMEN, *Institutiones juris hungarici privati*, Liber I, De personis, Budaë, 1818, 246–251. Svoj prikaz Lanović (bilj. 1) temelji na rezultatima Kelemena, kojeg u najvećem dijelu i doslovice preuzima, a Lanović – Kelemenov prikaz karakterizira dogmatski prikaz položaja predijalista. Lanovićevo preuzimanje Kelemenova teksta, bitno skraćeno, nalazimo i u Dabinovića, *Hrvatska država i pravna povijest*, Zagreb, 1940, 375–376.

³ N. KLAJIĆ, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb, 1976, 572–581 (Stari Zagreb, Zagreb, 1982, 346–374) *Povijest Hrvata u srednjem vijeku*, Zagreb, 1990. 351–355.

⁴ Vidi bilj. 1.

⁵ *Ibidem*.

⁶ N. KLAJIĆ, rad iz 1976. god. (bilj. 1) 572.

⁷ *Ibidem*.

⁸ N. KLAJIĆ, rad iz 1976, 574.

⁹ *Isto*. Slično je i na kaptolskim posjedima; ni jedan poznati predijalni ugovor s kaptolskog područja ne spominje vojničku službu (str. 574).

¹⁰ N. KLAJIĆ, rad iz 1990. 351.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Osobito je težak položaj predijalista – vojnika. Iako nema velike razlike između ugovora predijala zakupnika koji ne obavljaju vojnu službu vlastelinu i onih koji su vojnici (N. K. rad iz 1990. 352), ipak je položaj vojnika teži zato što u doba rata ne može sam obrađivati svoju zemlju, a svi su ti vazali stvarno mali posjednici koji žive od zakupljene zemlje (N. K. rad iz 1976, 577).

¹³ N. KLAJIĆ, rad iz 1976, 577.

¹⁴ N. KLAJIĆ, *Stari Zagreb*, 326–327.

Na neke od pravno relevantnih elemenata o kojima valja povesti računa pokušat ćemo ukazati u ovom radu.

2. Što se vlastita posjeda tiče, vrela o tome daju decidiran odgovor. Sudeći po sačuvanim dokumentima, naime, oni su takav posjed i imali. U ispravi iz 1244. god. zabilježeno je da je zemlja dodijeljena predijalistu *iure perpetuo possidendam* (kurziv M. M.). Konkretno, to je pravo dano nekom knezu Marku, uz obvezu na vjernost i službu (*fidelitatem et servitium*).¹⁵ Zagrebački biskup Ivan dao je 1284. god. neko zemljište knezu Gorunu,¹⁶ također *iure perpetuo possidendam*, s tim da mu nositelj tog prava ima služiti na način ostalih naših predijalista. Isti je biskup 1293. god. dodijelio zemljište knezu Stjepanu¹⁷ na isti način (tj. *iure perpetuo possidendam*) te drugo zemljište knezu Salomonu.¹⁸ Biskup Augustin Kažotić, dajući zemljište nekom Jakovu u Vaški 1305. god., ustvrđuje u ispravi da je dotični Jakov zemljište dobio *iure perpetuo et irrevocabiliter possidendam*.¹⁹ Godine 1320. to isto pravo preneseno je i na nekog Stjepana i njegova brata pri dodjeli zemljišta.²⁰ Doduše, biskup je, kako je naglašeno u ispravi iz 1317,²¹ bio nazočan kada su dvojica predijalista svoj predij prodali svojem bratu. Štoviše, u dvije godine starijoj ispravi istoga biskupa (1315),²² izdanoj povodom prodaje zemljišta predijalista Mikše nekom knezu Donku, izričito je naglašeno da se prodaja provodi *auctoritate et consensu nostro intervenientibus*. *Ius perpetuum possidendi* pravo je koje titularu određene društvene zajednice daje najveće moguće ovlasti, dakako ograđene ogradama nadređene instance, tj. direktnog vlasnika,²³ u ovom slučaju zagrebačkog biskupa. Isto to pravo, označeno istim terminom i dodatnim formulacijama, u obližnjem je kraljevskom Gradecu nešto šire, ali su titulareva ovlaštenja limitirana u drugim pravcima, ovisno o interesima gradske općine. U svakom slučaju, nositelj prava trajnog posjeda u Gradecu nije trebao ničiju suglasnost kod otuđenja nekretnine, kako je to slučaj s biskupovim predijalistom – nositeljem tog istog prava. Raspolaganja *mortis causa* su također limitirana i gradečkom i biskupovom nositelju prava trajnog posjeda, ali ne na isti način. Iz jedne isprave, već spomenute, saznajemo da predijalista nakon smrti nasljeđuje samo sin, a ne i kći. Biskup Kažotić je, dodijelivši predij u Vaški 1305,²⁴ ograničio sukcesiju ovim riječima:

... Jacobo in filius filiorum dedimus... *iure perpetuo et irrevocabiliter possidendam*...

¹⁵ CD IV, 263, br. 227.

¹⁶ CD VI, 652, br. 548.

¹⁷ CD VII, 165, br. 145.

¹⁸ CD VII, 166, br. 146.

¹⁹ CD VIII, 104, br. 94.

²⁰ CD VIII, 561, br. 459.

²¹ CD VIII, 455, br. 374.

²² CD VIII, 388, br. 318.

²³ Usp. opširnije APOSTOLOVA MARŠA VELSKI, *Zagrebački Gradec – iura possessionaria*, Zagreb, 1986, str. 71 i d.

²⁴ CD VIII, 104, br. 94.

Isti biskup u ispravi iz 1320. god. obrazlaže svoje pravo na predij, ustvrdivši da je dotadašnji predijalist umro bez muških potomaka:

... possessionem Cerknaw vocatam in committatu nostro Chasmensi per mortem discreti viri Johannis filii Nowack sine masculine prolis decedentis ad manus nostras iure domini devolutam.²⁵

Počevši od Anžvinaca, ius perpetuum predijalista nije se u biti razlikovao od plemićkog prava na zemljište. Kralj Robert je, dapače, izrijeком propisao da

... homo nobilius suas hereditarias possessiones absque... consensu (...) cuiquam conferendi nequit habere facultatem...²⁶

a pogotovu je to bio slučaj nakon donošenja poznatog avicitetnog zakona Ludovika I. 1351. god. Uostalom, u navedenim ispravama, kao i u popisu kaptolskih predijalista, protagonisti predijalnih ugovora odnosno predijalisti su mahom knezovi, a tek rjeđe netko bez oznake njegova pripadništva višem društvenom sloju.²⁷

Tijekom XIV. stoljeća čak i kraljeva darovanja dobara plemićima sadrže opis i oznaku stečenog prava na darovanoj zemlji kao ius perpetuum possidendi. Kralj Karlo Robert npr. je 1316. god. darovao neke posjede plemiću, magistru Ivanu iure perpetuo possidendas.²⁸ Vlasništvo se predijalista zagrebačkog biskupa, dakle, terminološki ne razlikuje od vlasništva žitelja kraljevskog Gradeca, niti od vlasništva plemića. Svi oni izvode svoje pravo od pravog vlasnika, nadređene instance – biskupa, gradske općine ili izravno od vladara, a sami imaju tek koristovno vlasništvo (dominium utile). Razlike u opsegu ovlaštenja njihova koristovnog vlasništva ne mijenjaju karakter njihova prava, budući da je to pravo, kako je rečeno, najveće po broju i širini i ovlasti koje izravni vlasnik – biskup, gradska općina, vladar – prepušta, u opsegu koji on određuje, u – koristovno vlasništvo, kako ga uostalom definira i Gorički, govoreći o pravu kaptolskih predijalista.²⁹ U stvarnosti pak, barem što se tiče zagrebačkog Gradeca, čiji izvori to bogato potvrđuju, to se pravo i iskazuje kao pravo vlasništvo s ograničenjima koja su u to pravo ugrađena, koja mu, doduše, daju formacijski karakter, ali ga te ograde u biti previše ne odvajaju od vlasništva u njegovoj rimskoj i modernoj koncepciji.³⁰

3. Pitanje staleške organizacije predijalista izvori također dobro dokumentiraju. Tako su npr. 1299. god. neki predijalisti bili osuđeni zbog nevjere

²⁵ CD VIII, 561, br. 459.

²⁶ G. FEJER, *Codex diplomaticus ecclesiasticus ac civilis*, Budae, 1832. VIII, 3, 619.

²⁷ Slično je i s kaptolskim predijalistima. Usp. *Statuta capituli zagrabiensis* (op. cit. u bilj. 1), Cap. XLVIII.

²⁸ CD VIII, 430, br. 353.

²⁹ *Statuta capituli zagrabiensis*, I (op. cit.).

³⁰ Opširnije APOSTOLOVA MARŠAVELSKI, op. cit.

... per publicam sentenciam seu iudicium comprovincialium (...) predialium...³¹

a 1302. god. zagrebački biskup Mihovil utvrdio je da je neki njegov serviens et prediales kažnjen:

... per iudiciarum sentenciam ab universis nobilibus et senioribus ecclesie nostre...³²

I u jednom i u drugom slučaju očito je riječ o istoj vrsti suda, kao uostalom i kod casusa, zabilježenog u izvoru iz 1396. god., povodom kojeg je sazvano sudovanje u ime zagrebačkog biskupa Ivana u Čazmi:

... universis Chasmensis, Dumbrensis et de Ivanich provinciarum seu comitatum prenotate ecclesie Zagrabiensis predialibus congregacionem generalem.³³

Na ta su zborovanja predijalista dolazili i članovi drugih staleža, što je, kako je poznato, potvrđeno ne samo za plemićke sabore nego i za zborovanja odnosno skupštine drugih crkvenih organizacija, npr. ivanovaca. Njihov prior u jednoj ispravi iz 1353. god. konstatira da je dva puta pozivao tužene:

... ad congregacionem nostram generalem pro universis nobilibus et predialibus ac aliis communibus hominibus nostri de Dubica.³⁴

Ukratko, još koncem XIII. stoljeća staleška je organizacija predijalista bila vrlo vitalna,³⁵ pa nije ni čudo da su predijalisti zagrebačkog biskupa u idućem stoljeću postigli od kralja izjednačenost pravnog položaja s položajem plemića.

4. Podjela predijalista zagrebačkog biskupa na zakupnike i vojnike, tj. one koji svoje obveze prema biskupu izvršavaju isplatom zakupnine, a drugi obavljajući vojnu službu, čini nam se teško prihvatljivom, uzimajući u obzir i osnovne pravne aspekte zakupa zemlje. Za očekivati je, naime, da se u dokumentima na kojima se temelji ovaj zaključak kao bitan element, kao essentialia negotii zakupa navede iznos zakupnine, eventualno rokovi isplate i sl. Što se pak druge vrste predijalista tiče, u izvorima bi zasigurno bilo neke bliže specifikacije vojničke obaveze, njezin opseg i slično. U dokumentima s konca XIII. pa do konca XIV. stoljeća,

³¹ CD VII, 327, br. 284.

³² CD VIII, 33, br. 31.

³³ CD XVIII, 90, br. 68.

³⁴ CD XII, 165, br. 121.

³⁵ *O congregatio universorum nostri episcopatus predialium* koja se održala 7. 3. 1398. god. *pro revisione et reformatione omnium literarum et instrumentorum* predijalista vidi CD XVIII, 319, br. 214, a o ponovnom saboru s istim ciljem, održanim 10. 10. 1398, vidi CD XVIII, 374, br. 260.

međutim, nalazimo u pravilu uvijek istu formulaciju u kojoj se o obvezama predijalista malo i previše uopćeno govori. Formulacija npr. iz isprave s konca XIII. stoljeća (1293. god.) glasi:

... more et condicione aliorum predialium nostrorum de Vaska serviciis debitis et consuetis nobis et nostris successoribus per dictum Stephanum comitem et suos heredes in eadem (tj. ustupljenom prediju) planarie reservatur.³⁶

Tu formulaciju nalazimo u još jednoj ispravi iz iste godine,³⁷ a identičnu ili tek nešto izmijenjenu formulaciju nalazimo u ispravama iz 1300,³⁸ 1301,³⁹ 1302,⁴⁰ 1305,⁴¹ 1320,⁴² 1353,⁴³ 1393,⁴⁴ 1394.⁴⁵ i 1396. godine.⁴⁶ Tek u ispravi iz 1353. godine⁴⁷ nalazimo dodatnu klauzulu da predijalist treba godišnje plaćati in signum recognitionis domini dvije marke. Možemo li, međutim, u tom iznosu raspoznati zakupninu ili je riječ upravo o namjeni tog iznosa koja je explicite utvrđena u ispravi – novac dan tek u znak priznanja gospodstva izravnog vlasnika, nadređene instancije?! U ispravi iz 1315.⁴⁸ biskup Augustin Kažotić navodi čak kao obvezu svog predijalista plaćanje canona te određuje da, ako isplata izostane dvije godine sa redom – predijalist gubi svoje pravo. Ta se odredba, nota bene, može dovesti u svezu sa zakupom. Ipak, visina canona nije spomenuta, iako je ona bitan element ugovora o zakupu. Suma koja se spominje u znak gospodstva ni s mnogo dobre volje ne može se protumačiti kao zakupnina, ako je usporedimo sa sumama koje se kao zakupnine nekretnina npr. spominju u izvorima zagrebačkog Gradeca. Ako zakupac tek dva dijela nekog vinograda u Gradecu mora platiti u ime zakupnine godišnje 100 denara, odnosno jednu marku, kako je to npr. zabilježeno u jednoj katerni,⁴⁹ jednu pensu samo za zakupljeni vrt,⁵⁰ te čak šest pensi, odnosno gotovo dvije i pol marke za zakupljeni mlin,⁵¹ onda su dvije marke za biskupski predij od kojih su neki imali i po više desetina selišta, a za najveći kaptolski Jalševac, koji je obuhvaćao čak 80 selišta, plaćalo se npr. također dvije marke (400 denara),⁵² odn. čini se da nema sumnje da su sume u navedenim ispravama upravo simbolične i namijenjene isto

³⁶ CD VII, 165, br. 145.

³⁷ CD VII, 166, br. 146.

³⁸ CD VII, 370, br. 325.

³⁹ CD VIII, 7, br. 7.

⁴⁰ CD VIII, 33, br. 9.

⁴¹ CD VIII, 104, br. 94.

⁴² CD VIII, 561, br. 459.

⁴³ CD XII, 200, br. 148.

⁴⁴ CD XVII, 566, br. 395.

⁴⁵ CD XVII, 581, br. 403.

⁴⁶ CD XVIII, 91, br. 69.

⁴⁷ Vidi bilj. 43.

⁴⁸ CD VIII, 388, br. 318.

⁴⁹ MCZ, XI, 173–174.

⁵⁰ MCZ, X, 67.

⁵¹ MCZ, X, 68.

⁵² Usp. GAJER (op. cit. u bilj. 1), str. 76.

takvom priznanju višeg vlasnika. Gorički navodi u popisu kaptolskih predija⁵³ da se za predij Madonnici s četiri selišta ima platiti tek 20 denara censusa, za predij circa Blata s deset selišta, kao i za predij Topolovec s isto toliko selišta census tek 40 maraka, za predij Dobrodol s dva selišta samo 10 denara, za predij Jarun s 40 selišta tek jedna marka (200 denara) itd.⁵⁴ Navedene visine censusa biskupskih i kaptolskih predijalista gotovo ne trebaju komentar, osim onog da ozbiljno dovode u pitanje kvalifikaciju predijalista kao novčanog zakupnika tuđe zemlje. Ivan arcidakon Gorički stavlja, doduše, znak jednakosti između vazala, predijalista i emfiteota, tj. zakupnika, dugoročnog sa stvarno pravnim učincima, kojeg ovaj termin označava, ali njemu je – učenom pravniku – izvan svake sumnje jasno da među tim nazivima postoji razlika, kako s pravom konstatira Gajer.⁵⁵ Uostalom, upravo zato što je autor Statuta capituli pravni znalac, nalazimo i ovaj stručni, u ostalim slavonskim izvorima nepoznat termin za zakup. Izjednačavanje zakupca s nositeljima prava koristovnog vlasništva treba, držimo te, u stvarnosti opasno bliske, ustanove približiti i objasniti laiku. U obližnjem je Gradecu dominium utile građanina decidirano odvojen od prava zakupa (emfiteuze) – i terminološki i konkretnim sadržajem. Ius perpetuum sub conditione⁵⁶ (sub censu) pravo je, otuđivo (bez suglasnosti općine) i nasljedivo te predmetom svih transakcija za života i smrti (darovanja, miraza, legata), sve dok titular tog prava plaća ugovorenu zakupninu i drži se ostalih ugovorenih obveza – da zemlju obrađuje npr. sub bona cultura. Premda sadržajem blisko koristovnom vlasništvu, ono je od njega jasno odvojeno, ponajprije činjenicom da i kada zakupnik snosi javne terete, njegovo pravo ne izlazi iz područja privatnog prava. Ono nema učinaka u javnopravnom području poput nositelja prava dominium utile – građanina Gradeca, biskupova ili kaptolskog predijalista. Na pitanje emfiteuze u slavonskim izvorima osvrnut ćemo se drugom prilikom, a sada ostajemo na konstataciji da se predijalisti – biskupovi i kaptolski, ne mogu nikako tumačiti kao novčani zakupnici.

5. U izvorima se rijetko spominje i neka vojna obveza predijalista. Tako npr. u ispravi iz 1305. god. biskup Kažotić u citiranoj formulaciji (isprava iz 1293. god.)⁵⁷ spominje i obvezu predijalista

... in omnibus expeditionibus regni ecclesie nostris (...) assistere.⁵⁸

Taj se dodatak doima posve neuobičajenim, pa i nameće pretpostavku da ostali predijalisti nisu bili na takvu službu obvezatni samom činjenicom svojeg položaja, nego da se tek u slučaju odlaska na udaljene vojne ekspedicije utvrđuje da će troškove tog pothvata platiti onaj koji u vojnu službu zove.

⁵³ Statuta capituli (op. cit.).

⁵⁴ GAJER, op. cit. str. 70–76.

⁵⁵ GAJER, op. cit. str. 97.

⁵⁶ APOSTOLOVA MARŠAVELSKI, op. cit. str. 151–163.

⁵⁷ Vidi bilj. 36 i 37.

⁵⁸ CD VIII, 104, br. 94.

Ponovimo još jednom – predloženo razlikovanje predijalista na zakupnike i vojnike čini nam se neprihvatljivim između ostalog i zbog činjenice što su i jedni i drugi obvezatni prema biskupu na način koji ostavlja mjesta pretpostavkama, budući da su, osim obveze na zakletvu i plaćanja određene sume novca (čija visia ipak mora biti u nekoj svezi s veličinom, kakvoćom, udaljenosti predija)⁵⁹ njihove ostale dužnosti pokrivene apstraktnom formulacijom *more et conditione... predialium*, iz koje zapravo ništa ne saznajemo. Kao što se eventualna zakupnina ne spominje, odnosno sume koje se spominju, kako je rečeno, mogu se smatrati zakupninom, tako se ni neka izravna vojnička dužnost ne spominje. Da vojna obveza nije odlučujuća, vidi se i po tome što ivanovci npr. samo u jednom slučaju, kod nabiranja obveza svojega predijalista ističu da on služi *cum uno equo*,⁶⁰ dok topuski opat u jednoj prilici navodi da trojica predijalista ... *in armis ecclesie nostre servient*.⁶¹

Nije zanemariva ni okolnost da Ivan arcidakon Gorički, kod nabiranja kaptolskih predija, daje naslov tom članku *Statuta Census feudorum seu praediorum aut equitaturarum*.⁶² Autor Statuta izjednačava pojmove *feudum*, *praedium*, *equitatura* (prva dva vulgarter nose i treći naziv, kaže Gorički),⁶³ ali ipak nabraja najprije 46 predija te ih odvaja od svega sedam ekvitatura. Iz toga slijedi zaključak da je barem u ranije vrijeme morala postojati razlika između jednih i drugih vazala Kaptola. U doba kada su Statuti sastavljeni i nadopunjavani (tridesetih do pedesetih godina XIV. stoljeća), razlika je između predija i ekvitature, čini se, nastala, ali je još uvijek ostao trag vojničke službe – po ujednačenosti novčanog *censusa* (šest ekvitatura imaju pripisani *census* od 25 denara, sedma 30) te još više, dodatnim obvezama u naturi – *kubulima* ječma, zobi, žita. Ta velika ujednačenost (ekvitatura) ne može biti slučajna, zamjećuje Gajer⁶⁴ te zaključuje da ujednačenost tih posjeda otkriva činjenicu da su one stvarane planski i u kraćem razdoblju, za razliku od predija. Ekvitatura, poznati srednjovjekovni izraz za konja,⁶⁵ u nas *feudum cuius possessor (vasalus) ad servitium equestre obligabatur*⁶⁶ je, u svakom slučaju, u doba Goričkog nestajala ili bila malog značenja i kod njih se ne uočava nikakav kontinuitet s posjedima iz kojih se u XII. i XIII. stoljeću oblikovalo Zagrebačko kaptolsko vlastelinstvo.⁶⁷

Nejasna sintagma *more et conditione aliorum prediorum* u biskupskim dodjelama predija navela je Margetića na tezu da je biskup objavio neku vrst generalnog privilegija kojim je garantirao opće povlastice i obveze predijalaca,⁶⁸ što nas navodi na pretpostavku da se možda

⁵⁹ GAJER, op. cit. str. 61–64.

⁶⁰ CD XII, 159, br. 116 (6. 5. 1353).

⁶¹ CD XI, 534, br. 404 (31. 5. 1349).

⁶² TKALČIĆ, op. cit. (bilj. 1) 43, Cap. XLVIII.

⁶³ *Ibidem* str. 44.

⁶⁴ GAJER, op. cit. (bilj. 1) str. 63, 64.

⁶⁵ DU CANGE, *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, III, Niort, 1884, 284.

⁶⁶ *Lexicon latinitatis medii aevi Jugoslaviae*, vol. I, Zagreb, 1973, 414. Naziv *equitatura* dolazi, drži N. Klaić vjerojatno odatle što visina zakupnine u svim osim jedne (je) jednaka, tj. iznosi 25 denara (N. KLAIĆ, *Stari Zagreb*, 420), povežavši kod toga ekvitaturu s *aequus* (jednak), *aequitas* (jednakost), *aeque* (jednako) a ne od *equus* (konj), *eques* (konjanik), *equitare* (jahati). Po Gajerovu *equitatura* je ipak izraz u vezi s riječju za konjicu ili konjičku službu, pozivajući se kod toga na Bartolov *Glossarium*. Usp. GAJER, op. cit. str. 63.

⁶⁷ GAJER, str. 64.

radilo o nekoj vrsti adhezijskog ugovora. U svakom slučaju, možemo žaliti što o obvezama predijalista zagrebačkog biskupa nijedan od sačuvanih dokumenata ne sadrži konkretne podatke. To pitanje, pogotovu nakon što smo pod znak sumnje stavili iznesene teze, ostaje otvorenim. U nedostatku izvora valja se prisjetiti činjenice da su se Ladislav i Koloman, prvi ugarski vladari koji su vladali Slavonijom, našli pred teškom zadaćom organizacije osvojenog područja. Kao i drugdje u tadašnjoj Europi, ugarski su vladari pristupili bogatim donacijama svjetovnih velikaša i crkvenih ustanova, a posebno zagrebačke crkve⁶⁹ koja je tijekom XII. stoljeća došla u posjed velikih zemljišnih područja, skupno zabilježenih u potvrdnici kralja Emerika iz 1201. god. Njegov brat, Andrija II. dao je 1217. god. zagrebačkom biskupu znatne privilegije, od kojih je pravo sudovanja svojim posjedima na način sličan onome na koji je kralj organizirao upravljanje cjelokupnom Slavonijom. Velik je dio svojih posjeda dao na upravljanje predijalistima (kao što je to učinjeno s kaptolskim posjedima čija su se selišta u gotovo 70 posto slučajeva pripala predijalistima⁷⁰), pa su predijalisti, u odnosu na biskupa imali položaj sličan onome koji su *serviens regis, nobiles* imali prema kralju. Pitanju koristi predijalista nije potreban komentar. Interes pak biskupa bio je ponajprije u tomu što je u predijalistima, na posjedima koje im je dodijelio, dobivao organizatore uprave predijem, zadužene za javni red i mir. To se može zaključiti iz usporedbe s predijalistima zagrebačkog Kaptola, ivanovaca i topuskog opata.

U Statutima zagrebačkog kaptola propisano je da u kaznenim predmetima sude zajedno predstavnici kaptola i predstavnik predijalista, tako da se ubrana kazna

... per medium dividatur et una pars cedat iudici nostro (tj. kaptolskom sucu), alia penes suum dominum (tj. predijalistu) vel eius iudicem...⁷¹

s time da je kaptol pridržavao pravo suđenja

... in causis (...) maioribus: sanguinus, furti, latrocinii et incendii...⁷²

I ivanovci su za svojeg preceptora pridržali suđenje i kažnjavanje težih kažnjivih djela, npr.:

– 1327. god. – quatuor iudiciis, videlicet sanguinus effusione, violentia, incendio et furto⁷³

– 1353. god. – iudicia tria, scilicet violentiam, sanguinus effusiones et incendium⁷⁴

⁶⁸ MARGETIĆ, op. cit. (bilj. 1), 73.

⁶⁹ Diskusiju o prvotnom sjedištu zagrebačke biskupije u novije je vrijeme obnovila N. Klaić u radu *Tobožnji Ladislavov monasterium sancti Stephani regis u Zagrebu*, Peristil 24, 1981, 40. S novom tezom o tome vidi MARGETIĆ, *Zagrebački monasterij*, Croatica Christiana periodica, Časopis Instituta za crkvenu povijest Katoličkog bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, god. XVII, br. 31, Zagreb, 1993, 4–6. Autor uvjerljivim argumentima brani autentičnost apostrofirane isprave.

⁷⁰ GAJER, op. cit. str. 64.

⁷¹ TKALČIĆ, op. cit. 32, Cap. XXXVI.

⁷² *Ibidem*, 41, Cap. XLVI.

⁷³ CD IX, 341, br. 284.

⁷⁴ CD XII, 159, br. 116 (6. 5. 1353.).

– 1354. god. – jednako kao i 1327. god.⁷⁵

Predijalisti Ivanovaca dijelili su u svim tim slučajevima ubrane kazne s preceptorom, tako da im je pripadala jedna, a preceptoru dvije trećine. Ivanovci su, dakle, imali pravo na puni iznos novčanih kazni u svim ostalim deliktima. Slično se može zaključiti i iz isprave kojom je Ivan, opat topuski, dodijelio neki posjed trojici nećaka biskupovih. U ispravi, naime, stoji:

... iudicia ad nos pertinencia non impendiant...⁷⁶

Ta klauzula ima isti smisao i sadržaj kao upravo spomenuta klauzula u ispravama Ivanovaca: opat rezervira za sebe sudbenost u nekoliko najvažnijih krimena (silovanje, požar itd.), a sudovanje u ostalim djelima prepušta predijalistu. Ostala davanja na koja su obvezatni predijalisti zagrebačkog Kaptola, Ivanovaca i topuskog opata razmjerno su mala i – kako je već opetovano konstatirano – po našem mišljenju ne mogu biti okvalificirana niti kao zakupnina, niti kao odlučujući razlog odstupanja, darovanja zemljišta predijalistu. Usput, i kod Ivanovaca i kod topuskog opata census je također slične visine kao i kod kaptolskih predijalista. Riječ je o četiri,⁷⁷ odnosno tri⁷⁸ marke godišnje, uz često spominjanje darova⁷⁹ te jedan,⁸⁰ dva,⁸¹ tri⁸² ili uobičajeni⁸³ descensus, a to su tek sporedna davanja, u srednjem vijeku uobičajeni način priznanja gospodstva više instancije.

Možemo, dakle, zaključiti da su predijalisti zagrebačkog biskupa bili jedan od glavnih oslonaca biskupa u organizaciji njegovih golemih posjeda, u održavanju javnog reda i poretka, ukratko – upravljanju njima. Njihov se položaj unutar biskupskog veleposjeda ne može ni u kojem slučaju označiti kao položaj običnih zakupnika koji, uostalom, kako je već spomenuto, nemaju nikakve ingerencije u javnopravnom području, niti, barem počevši od druge polovice XIII. stoljeća, otkako o njima raspoložemo brojnijim podacima, kao položaj povremenih vojnika.

Résumé

L'auteur étudie les sources historiques relatant les aspects juridiques et les conditions sociales des vilains soumis à la juridiction des évêques de Zagreb au XIIIe et XIVe siècle.

⁷⁵ CD XII, 165, br. 121 (18. 5. 1349).

⁷⁶ CD XI, 534, br. 404 (31. 5. 1349).

⁷⁷ CD IX, 341, br. 284 (3. 7. 1321).

⁷⁸ CD XI, 534, br. 404 (31. 5. 1349), CD XII, 303, br. 226 (24. 8. 1355).

⁷⁹ CD Iste isprave kao u bilj. 74 te CD XII, 165, br. 121 (18. 5. 1353).

⁸⁰ CD XII, 159, br. 116 (6. 5. 1353).

⁸¹ CD XI, 534, br. 404 (31. 5. 1349).

⁸² CD IX, 341, br. 284 (3. 8. 1355).

⁸³ CD XII, 303, br. 226 (24. 8. 1355).